

*Dr. Tavaszy Sándor, a ref. theol. fakultás igazgatótanárának beszéde
az Erdélyi Irodalmi Társaság nevében:*

Az Erdélyi Irodalmi Társaság nevében állok meg a Brassai Sámuel porrészei felett s hálával, mélységes tisztelettel és kegyeletes emlékezéssel idézem az ő kiváltságos nagy lelke Géniuszát!

A tudomány és az írásművészet egyforma joggal követel részt a Brassai nagy személyiségének szóló ünnepségből, mert Brassai Sámuel egyformán nagy úgy a tudományos, mint a művészi elmélyülésben, mert Brassai Sámuel valóban úgy a tudományok művészeinek, mint a művészetek tudósának nevezhető.

Brassai Sámuel az ő nagy barátjával Bod Péterrel együtt az utolsó nagy alakja annak az enciklopédikus tudományos műveltségnek, amelynek az erdélyi fejedelemség dicsőséges korában épen Erdély volt, az itt élő nagy európai tudósok révén, egész Európa nézve a tűzhelye. Brassai kulturhistóriai jelentősége azonban abban van, hogy ennek a nagyszerű tudományos fellendülésnek nemcsak egyik utolsó, hanem egyszersmind egészen modern képviselője.

Ma már tul van a tudományos irodalmi ítélkezés azon, hogy Brassai Sámuelben csupán polihiszfort lásson. Aki az ő nagy átfogó tudásra törő szelleme belső hajtóerőit meg tudja látni és fel tudja ismerni, az előtt egészen világos, hogy Brassait a tudományok minden területén való kutatásban nem a tudományos kíváncsiszkodás vezette, hanem azoknak az intuitive felismert nagy és mérész vonalaknak a követése, amelyek a világmegértés végső, létesítő körvonalai. Brassai legjobb dolgozatai és írásművei arról tanuskodnak, hogy bármennyire is közelhajolt az induktive felkutatott jelenségekhez, azonban sohasem állott meg és sohasem hagyta részletismereteit atomizáltan szétszórva, hanem szakadatlan viaskodással szimmetrikus, művészi egységben kívánta azokat felépíteni. Brassai megállás nélkül új és új ösvényeket tör a tudományok titkainak őserdejében, de mindig azzal a forró vágyakozással, hogy határozott és öntudatos terv szerint rendezett, kozmikus egészképen birtokolja az egyszer bejárt nagy kiterjedésű területet. Ez a magyarázata annak, hogy nagyszámú dolgozatai mindenike át meg át van szöve a legkülönbözőbb tudományok területéről vett ismeretek szálaival. *Valóban! Brassai nem volt szaktudós a tudományok egyik ágazatában sem, mert Brassai egész lelki alkatánál fogva a tudományok művésze volt.*

És Brassai Sámuel másfeől a művészetek tudósa volt. Brassai univerzális szemléletre törő szelleme nem tudott megállani az emberi szellem egyik nagy féltékjének területén, hanem — a büntetésül és dicsőségül az emberre rótt fauszti vágytól hajtva, — a művészi látás és hallás által is kereste és birtokolni óhajtotta a nagy világritmust. Ezért volt ő a klasszikus muzsikának olyan áldozatra kész rajongója, ezért volt a nagy költői művek csodálója, a virágok színes világának gyöngéd szívű bámulója. És ezért volt — nem utolsó helyen — a csodás muzsikáju magyar nyelv és stílus szakadatlanul figyelmező ellenőre.

Brassai erős és izmos intellektusánál fogva azonban a művészetek terén sem tudott csupán passzív szemlélődő lenni, hanem nyomban titkokat kereső és titkokat fejtő tudóssá lett. Brassai Sámuel a legelső öntudatos magyar esztéta volt, aki a művészetek terén is ugyanazokat a nagy, merész magyarázó szálakat, elveket kereste, amelyek a művészi produktív alkotást és a reprodukív műélvezetet lehetségesítik, tehát a világtörvényszerűségekkel azonos világritmust értetik meg velünk.

Brassai a művészetek tudósa volt, abban a magasabb értelemben, hogy mindig világművészeti, világirodalmi távlatokban élt, összehasonlító irodalomtörténeti úton kereste az esztétikum valódi kifejezését és azt az egyetemes mértéket, amely silányt nem remeknek, hanem silánynak, a kicsinyest nem nagyszerűnek, hanem kicsinyesnek, a talmit nem valódinak, hanem talminak mutatja és mint ilyent leplezi le. De viszont minden világperspektívája mellett is magyar volt és erdélyi magyar volt, akinek esztétikai szempontjai és mértékei biztos érzékenységgel mutatták azt, ami ellentmond a nemzeti bánat által megszentelt belső, lelki magyarságnak.

Brassai igazi esztéta volt. És pedig abból a magasabb fajtából, akit egész lelki alkatánál fogva a művészetek tudósnak nevezhetünk.

* * *

Boldogan és örömmel tekintünk vissza a mi drága multunkba. De nem, mint ékes koporsókkal tele mauzoleumba, hanem mint drága szép virágoskertbe, amelynek annyi színes szép virágai között, mint gyönyörű sugártörzsű, lombkoronás fenyő magasul ki a mi Brassaink alakja. Hadd szolgáljon ez az emlékezés arra, hogy dicsőséges lelki magyarságunk multjának nagy alakjaival való szo-

Idáritásunk ismét erősödék valamit, hogy hadd lássa meg az egész világ, hogy az a nép, amelynek Brassai Sámuele van, nem egy összeverődött tömeg Erdély szent földjén, hanem ennek a földnek történelmi atmoszféráját alakító szellemi erőközösség!

Sándor József szenátor beszéde az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület nevében.

Kedves Testvéreim! Szivemből, közvetlenül szólok és azt akarom, hogy még az ittlévő gyermekek is megértsenek vagy megérezzenek és emlékezzenek az általam mondottakra.

Mint fiatal lapszerkesztő és hírlapíró abban a szerencsében részesültem, hogy Kolozsvár akkori első éttermében, a Központi Szállodában több ideig asztaltársa lehettem a nagy Brassainak. Többször hazakisértem, meglátogattam és kértem, hogy írásban foglalja össze élete filozófiáját, amit annyi tanulmány és gondolkozás után megállapított. Dicsekszem azzal, hogy így kezdte leírni bölcsészeti végfölfogását, ami talán, ha jól emlékezem, a Keresztény Magvető hasábjain indult megjelenni.

Nagy megtiszteltetés volt nekem a kedves öreg urral való társalgásom, mert alkalmam volt tanulni és ami fő, szokásom szerint, megfigyelni. Megfigyelni oly értelemben, ahogy Longfellow mondja: Sokan vannak katolikusok, lutheránusok, reformátusok, unitáriusok, stb., de legfőbb köztük a keresztény. Vagy méginkább, ahogy Rousseau írta, hogy: Sokan vannak keresztények, de legfőbb köztük az ember!

Brassai bácsi keresztény is volt, hazafi is volt és ember is volt. És miután azt mondották, hogy rengeteg tudásában épen csak három dologgal nem foglalkozott, u. m. teológiával, politikával és költészettel, épen erre a három dologra akarok rámutatni, hogy a róla való kép teljes legyen.

Kérdezve egyszer tőle, hogy mit tart az emberben főerőnek, azt felelte, az *akaratot*. Ép ebben az időben irtam én is függetlenül, az egyik kolozsvári lapba „Az erős akarat mágia“ címmel egy dolgozatot. Tehát az akaratot, ugymond, mely sokszorozható és hatványozható és pedig három tényező, u. m. a szeretet, a társadalom és a törvény által.

A szeretet által, amint az Írás is mondja, hogy az Isten sze-